

การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง
ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

*The management of community enterprises towards sustainable
self-reliance of Ban Chamrung community Neunkho subdistrict,
Klaeng district, Rayong province*

เพ็ญศรี ฉิรินัง¹

Pensri Chirinang

ธวัชชัย เจริญรัมย์²

Thawachai Charoenram

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านจำรุง 2) ศึกษาองค์ประกอบการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง 3) เสนอแนะแนวทางในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืน เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชนบ้านจำรุง คณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนบ้านจำรุงมีการพัฒนาเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2510 ดังนี้ (1) ระยะเริ่มต้น พ.ศ.2510-2536 เริ่มมีการเรียนรู้ในพัฒนาการปรับเปลี่ยนวิถีชุมชน และเริ่มมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาร่วมส่งเสริมสนับสนุนชุมชน (2) ระยะเรียนรู้และพัฒนาเปลี่ยนแปลง พ.ศ.2537-2547 ได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน (3) ระยะประสบความสำเร็จ พ.ศ.2548-ปัจจุบัน จัดตั้ง “มหาวิทยาลัยบ้านนอก, สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ” ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้การพึ่งพาตนเอง ตลอดจนนำองค์ความรู้ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชนมาถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ที่ผู้คนทั่วไปหรือหน่วยงานจากภายนอก

¹ รองศาสตราจารย์, วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

² นักวิจัยอิสระ

2) องค์ประกอบการบริหารการจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนประกอบด้วย (1) มีการกำหนดและวางแผนในการดำเนินงาน (2) มีการบริหารจัดการองค์การในรูปแบบคณะกรรมการ 2 กลุ่ม คือ คณะกรรมการชุมชนและคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และ 3) แนวทางการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง ได้แก่ 1. ควรมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและการดำเนินงาน 2. ชุมชนควรที่จะมีการส่งเสริมหรือปลูกฝังจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้กับเยาวชนภายในชุมชน 3. ควรมีการบริหารและควบคุมเวลาในการนำศึกษาดูงานให้เป็นระบบ 4. ควรมีสถานที่หรือพื้นที่สำรองเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวหรือคณะศึกษาดูงานที่เพิ่มขึ้น 5. ควรจัดทำแนวทางหรือคู่มือการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน 6. ควรจัดทำแนวทางหรือคู่มือการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการวิสาหกิจชุมชน, การพึ่งพาตนเอง, ความยั่งยืน

Abstract

This research used qualitative research methodology with the following objectives : 1) study the history of Ban Chamrung community; 2) study the components of community enterprise management towards sustainable self-reliance of Ban Chamrung community; and 3) provide guidelines for community enterprise management towards sustainable self-reliance. Data were collected from interviews with key informants, including the village headman, the Ban Chamrung Community Committee, and the Community Enterprise Group Operations Committee. The tools used were a structured interview form and data were analyzed using content analysis. The research results found that 1) Ban Chamrung community has been developing since 1967 as follows: (1) Initial stage, 1967-1993, began to learn about the development of community lifestyle changes and various agencies began to join in promoting and supporting the community. (2) Learning and development stage, 1994-2004, adopted the philosophy of sufficiency economy to solve the economic problems of the community. (3) Success stage, 2005-present, established “Rural University, Community Organization Council of Noen Kho Subdistrict” to be a self-reliance learning center and to transfer the knowledge of successful community operations to the general public or external agencies. 2) The components of community enterprise management to achieve sustainable self-reliance in the community include: (1) formulated and planned implementation;

(2) to manage two organizations in the form of committees, namely, community committees and executive committees of community enterprise groups; and 3) The community enterprise management guidelines for sustainable self-reliance in Ban Chamrung community include: 1. Relevant institutions should participate in the guidelines and operations. 2. The community should promote or cultivate the awareness of hometown protection among young people within the community. 3. The time for inspection visits should be systematically managed and controlled. 4. There should be a place or a backup area to accommodate tourists or study groups. 6. A community education tourism management guide or study manual should be developed.

Keywords: community enterprise management, self-reliance, sustainable development

บทนำ

ประเทศไทยตั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ประชากรส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งการทำสวน ทำนา ทำไร่ การปลูกไม้ดอก ไม้ผล ปศุสัตว์ ประมง และป่าไม้ ฯลฯ และอาชีพการเกษตร ยังคงเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ เป็นรากฐานของการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ของประเทศและของโลก (อมรพิมล พิทักษ์, 2563) โดยการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สามารถทำได้ ตามความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หรือภูมิอากาศในแต่ละภาค จึงส่งผลให้ประเทศไทย เป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีความหลากหลายที่ครอบคลุม ในระยะที่ผ่านมาแม้ว่าจะพยายามพัฒนา ประเทศไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมเพียงใดก็ตาม แต่ก็ยังคงพึ่งพาอาศัยเกษตรกรรมอยู่เช่นเดียวกับ ประเทศที่ได้พัฒนาไปแล้ว นอกจากนี้วิวัฒนาการและพัฒนากิจการเกษตรของไทยได้เปลี่ยนแปลงได้ตาม ยุคสมัยและตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกมาตามลำดับ (กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์, 2564) ซึ่งในปัจจุบัน อยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2561-2580) และแผนยุทธศาสตร์ กระทรวงมหาดไทยที่นำมากำหนดแผนยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแนวทางในการจัดทำ แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาอำเภอ แผนพัฒนาท้องถิ่น และแผนพัฒนาชุมชน (สรรพลสิทธิ์ ชมภูนุช และคณะ 2565)

วิถีชีวิตของชุมชนหรือท้องถิ่นถือว่าเป็นรูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเองที่มีความเหมาะสมในชุมชน หรือท้องถิ่นแต่ละแห่งและสามารถแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนหรือท้องถิ่น ได้อย่างตรงเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในศตวรรษที่ 21 ที่มีเป้าหมาย สร้างสังคมที่มีความสุข ยุติธรรม สนับสนุนนวัตกรรมที่จะทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลง ทุกสภาพที่จะเกิดขึ้นในโลก สังคมของชุมชนจะเป็นสังคมที่เท่าเทียม มีผู้นำชุมชนที่เป็นที่พึ่งของส่วนรวม

โดยสมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้ตลอดเวลา มีความรักและเข้าใจปัญหาและบริบทของชุมชน ร่วมมือกัน นำพาและพัฒนาชุมชนให้เจริญงอกงามต่อไปในทุกสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงของโลก (นเรนทร์ แก้วใหญ่, 2559)

ชุมชนบ้านจำรุงเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่มีการริเริ่มการนำสินค้าผลผลิตทางการเกษตรมาขาย เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของชุมชนที่เข้มแข็ง มีการดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 โดยน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2544-2548 ชุมชนบ้านจำรุง ได้ดำเนินการบริหารจัดการและพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยบ้านนอกจนถึงปัจจุบัน มีการจัดการแบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ (1) ยุคแรก เน้นการประชุม และระดมทุนร่วมกัน (2) ยุคเรียนรู้ เป็นการสำรวจข้อมูลครัวเรือน รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลปัญหา (3) ยุคเครือข่าย สร้างเครือข่ายองค์กรและทำงานเชื่อมประสานงาน กับกลุ่มกิจกรรมต่างๆ (4) ยุคการท่องเที่ยว เป็นการต่อยอดทางความคิดและสร้างความสุขจากแนวคิดสู่การปฏิบัติของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้กิจกรรมต่าง ๆ ส่งผลทำให้ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงเชิงบูรณาการ (เดโช แชน้ำแก้ว และคณะ, 2565) นอกจากนี้หมู่บ้านจำรุง ยังประสบความสำเร็จในการประยุกต์หลักนิคมอุตสาหกรรมเศรษฐกิจนิเวศเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ในชุมชน จากการที่มีผู้นำที่เข้มแข็งมีการสื่อสารที่ดีภายในชุมชนและที่สำคัญมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มีทรัพยากรบุคคลที่มีความสามารถ ชุมชนบ้านจำรุงมีการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนโดยยึดหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เน้นคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ (วิชาชา ภูจินดา, และ วิวัฒน์ แก้วดวงเล็ก, 2557)

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ของชุมชนบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงศึกษาการจัดการวิสาหกิจของชุมชนว่ามีการบริหารจัดการอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ และเพื่อรวบรวมเป็นองค์ความรู้เป็นแนวทางการนำไปพัฒนาการจัดการวิสาหกิจในชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชน
3. เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชน

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนและการพัฒนาชุมชน

ในบริบทคำอธิบายแนวคิดของชุมชนมีความหมายดังนี้ คือการที่คนมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีวัตถุประสงค์รวมกันเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์โดยรวม เมื่อชุมชนเริ่มมีพัฒนาการและความเจริญเกิดขึ้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีองค์กร สถาบันต่าง ๆ ที่เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพื่อทำหน้าที่ เชื่อมโยงและ ให้อำนาจการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน (ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุบลัมภ์, 2558) และในบริบทคำอธิบายของแนวคิดของการพัฒนาชุมชน หมายถึง การก่อกำเนิดการเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อเป็นการกระตุ้นหรือการชักจูงให้เกิดพลัง การทำงานของประชาชน ซึ่งการพัฒนาที่ได้ผลดีและถาวรควรจะเกิดจากพลังและขีดความสามารถ ของประชาชนในชุมชนที่ได้ผนึกกำลังกันขึ้นมาผสมผสานกับการสนับสนุนจากพลังของการปกครองแห่งรัฐ เพื่อให้การทำงานออกมามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น การที่จะให้ฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายใดเป็นผู้ดำเนินการ ฝ่ายเดียวนั้น นอกจากยากที่จะประสบความสำเร็จและผลงานไม่มั่นคงถาวรแล้ว ยังอาจนำไปสู่การขยาย ช่องว่างและความขัดแย้งระหว่างพลังทั้งสองฝ่าย สังคมนั้นก็จะมีแต่จะถอยหลังและยังเผยให้เห็นถึง ความไร้สมรรถภาพของรัฐบาลอีกด้วย (สุธาวิ กลิ่นอุบล , 2562)

แนวคิดชุมชนพึ่งตนเองตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ซึ่งคำนิยามในส่วนของความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 1.ความพอประมาณ 2.ความมีเหตุผล 3.การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และต้องอาศัยความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต (อินธิรา ครองศิริ , 2560)

วิสาหกิจชุมชน

ในพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนฉบับ พ.ศ.2548 นับเป็นเครื่องมือส่งเสริมการสร้าง วิสาหกิจชุมชน มีการสนับสนุนช่วยเหลือด้านการบริหารจัดการทรัพยากร และองค์ความรู้ให้กับชุมชน เพื่อพัฒนาความสามารถของวิสาหกิจชุมชนให้มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง รวมไปถึง การสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนทรัพยากรและองค์ความรู้ โดยสาระสำคัญความตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนแบ่งออกเป็น 4 หมวด ดังนี้ หมวดที่ 1 วิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่อง การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน หมวดที่ 2 เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่องการสนับสนุนความช่วยเหลือ ด้านการศึกษา วัตถุดิบและทรัพยากร การให้ความรู้อบรม และการให้คำแนะนำ และประสานงานในเครือข่าย

หมวดที่ 3 คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการ ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เพื่อเสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีก่อนนโยบายและแผนการพัฒนาและประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน 18 หมวดที่ 4 การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยเรื่องคณะกรรมการมีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนอย่างครบวงจร การให้ความรู้ความร่วมมือเกี่ยวกับการนำความรู้ไปใช้ให้คณะกรรมการออกแนวทางการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็ง และการพึ่งพาตนเอง ส่งเสริมคุณภาพผลิตภัณฑ์ เงินทุน กระบวนการผลิต การตลาด และการจัดการอื่น ๆ (กฤษณ์ จารุดำรงค์ดี, 2560)

ชุมชนบ้านจำรุง มีการดำเนินการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่ พ.ศ.2543 โดยชุมชนมีการริเริ่มการนำสินค้าผลผลิตทางการเกษตรมาขาย และได้รับความร่วมมือร่วมใจของชุมชนที่เข้มแข็ง และได้ nominate หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2544-2548 ชุมชนบ้านจำรุง ได้มีการดำเนินการบริหารจัดการและพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยบ้านนอกในปัจจุบันที่เกิดขึ้นและก่อตั้งตาม พรบ.วิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 จากที่ได้กล่าวที่มาจากวิสาหกิจชุมชนทำให้เห็นว่าชุมชนบ้านจำรุงมีการดำเนินการที่ในการพัฒนาชุมชนที่มีความสอดคล้องกับพรบ.วิสาหกิจชุมชนอย่างเห็นได้ชัดและเป็นรูปธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

“การบริหาร (administration)” และ “การจัดการ (management)” เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน สามารถใช้แทนกันได้ “การบริหาร” นิยมใช้ในภาครัฐ ส่วน “การจัดการ” นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจ นอกจากนี้บริบทการบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติใด ๆ ของหน่วยงานหรือ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของ และหน่วยงาน (จิตตานันท์ ติกุล และคณะ 2559)

ทฤษฎีเกี่ยวกับการการบริหารจัดการ

เฮนรี ฟาโยล (Henri Fayol) ได้คิดค้นทฤษฎีและวางบรรทัดฐานในการบริหารจัดการที่สำคัญไว้คือ ทฤษฎีบริหารจัดการ POCCC สาระสำคัญหลักการบริหารจัดการของ เฮนรี ฟาโยล (Henri Fayol) เน้นย้ำอยู่เสมอก็คือความเป็นเอกภาพ โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์มีส่วนร่วม มีแนวคิดในทางเดียวกัน มีความร่วมมือร่วมใจกันมุ่งไปสู่ความสำเร็จ และทฤษฎีการบริหารจัดการธุรกิจ Theory of Business Administration โดยมีหลักการสำคัญอยู่ 5 ปัจจัยหลักที่เรียกว่า POCCC ซึ่งต้องประสานสอดคล้องกัน ได้แก่ Planning Organizing Commanding Coordinating Controlling (ปริฉัตร วงศ์ปัจฉิม, และ อนุศักดิ์ รัตนกนกกาญจน์, 2564)

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาอย่างสมดุลทั้ง 3 มิติ คือ สังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถส่งต่อการพัฒนาให้มีผลต่อเนื่องไปยังคนในรุ่นอนาคต แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนข้างต้นจะพบว่าแนวคิดมาจาก 3 แนวทาง ด้วยกัน คือ 1) แนวทางด้านนิเวศวิทยา 2) แนวทางด้านสังคมที่จะต้องสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่อง และ 3) แนวทางด้านเศรษฐกิจที่การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานการรักษาทุนทางธรรมชาติไว้ใช้ประโยชน์สำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นในอนาคต (เกษร เกษมชี่นยศ, 2563)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research design) โดยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง คือ ชุมชนบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดยพิจารณาจากบริบทด้านพื้นที่ของชุมชนซึ่งมีทรัพยากรและระบบนิเวศที่หลากหลายและเป็นชุมชนที่มีการบริหารจัดการร่วมกันของคนในชุมชนอย่างเข้มแข็งและประสบความสำเร็จอย่างต่อเนื่อง และผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ประกอบการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อได้มาซึ่งแนวทางข้อเสนอแนะในแนวทางในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชน

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือ ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน คณะกรรมการชุมชนบ้านจำรุง 11 คน และคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 15 คน รวมจำนวน 27 คน ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากผู้ที่มีความสำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในบทบาทหน้าที่ ในการนำพาหมู่บ้านจำรุงสู่ชุมชนพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืน

เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) มีประเด็นสำคัญที่กำหนดไว้ และการบันทึกภาคสนามจากการสังเกต ได้แก่ 1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านจำรุง และ 2. การดำเนินงานจัดการวิสาหกิจชุมชนของชุมชนบ้านจำรุง 2.1 การบริหารการจัดการด้านการวางแผน 2.2 การบริหารการจัดการด้านการจัดองค์การ 2.3 การบริหารการจัดการด้านการแก้ปัญหา 2.4 การบริหารการจัดการด้านการควบคุม 2.5 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ในการบริหารการจัดการองค์การ

การสร้างและตรวจสอบเครื่องมือ

ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์เสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ แก้ไขปรับปรุง และนำแบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์เรียบร้อยแล้วมาจัดพิมพ์และนำไปใช้สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชนบ้านจำรุง และคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในลำดับต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิ จากการสัมภาษณ์ โดยทำการบันทึกเสียง (tape record) โดยได้ขออนุญาตผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชนบ้านจำรุง และคณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทำการบันทึกเสียงระหว่างสัมภาษณ์ ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ โดยแบ่งออก 2 ส่วน คือ จากการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้องจากหลายแหล่ง จากวารสาร วิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมถึงสื่อสารสนเทศจากอินเทอร์เน็ต เพื่อความครบถ้วน และความเป็นปัจจุบันของข้อมูล และการสืบค้นผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เป็นรายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการวิสาหกิจชุมชนและพัฒนาชุมชนในลักษณะเดียวกัน

การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แก่นสารจากการสัมภาษณ์ (thematic analysis) เริ่มต้นจากการจัดระเบียบข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ จากนั้นก็ทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป โดยนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมภาคสนาม ในส่วนที่เป็นคำพูดจากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์ และจากเอกสารที่ได้นำมาสังเคราะห์ โดยให้ความสำคัญในการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ทั้งความหมายในภาษา และตีความจากความรู้สึกที่แฝงอยู่ในข้อมูล

ผู้วิจัยมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Miles and Huberman, 1994) และใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ทำการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มาถูกต้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงและตอบปัญหาการวิจัย ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งบุคคลซึ่งใช้มากที่สุด โดยการสอบถามข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างหลายกลุ่มในคำถามเดียวกัน และจากกลุ่มตัวอย่างคนเดียวจากแหล่งบุคคลหลาย ๆ คน เพื่อเป็นการยืนยันในข้อมูลที่ได้รับความต้องการกันหรือไม่

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

จากการได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านจำรุง พบว่า การก่อเกิดชุมชนบ้านจำรุง แบ่งได้เป็น 3 ระยะ คือ 1.ช่วงระยะเริ่มต้น 2.ช่วงระยะเรียนรู้และพัฒนาเปลี่ยนแปลง 3. ช่วงระยะที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน ในช่วงระยะเริ่มต้น ชุมชนบ้านจำรุงมีประวัติการก่อตั้งเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2410 หลังจากนั้นชุมชนเริ่มมีการเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนวิถีชุมชนและมีการพัฒนาชุมชน อย่างเป็นรูปธรรมตามลำดับโดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2510 จนมาถึงปี พ.ศ. 2529 เริ่มมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาร่วมส่งเสริมสนับสนุนชุมชน ในระยะนี้ชาวบ้านยังไม่มีแนวทางและทิศทางในการพัฒนาชุมชน และยังขาดองค์ความรู้ในการร่วมพัฒนาชุมชนจึงทำให้การพัฒนาชุมชนยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร **ในระยะเรียนรู้และพัฒนาเปลี่ยนแปลง**

จนมาถึงในปี พ.ศ. 2540 หลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ และมีพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นเรื่องการพึ่งพาตนเอง จึงทำให้แกนนำชุมชนบ้านจำรุงหันกลับมาทบทวนตัวเองและชุมชน โดยได้ถอดบทเรียนจากอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านส่วนใหญ่แม้จะอยู่ใกล้ทะเล แต่ยังจำเป็นต้องพึ่งพาสินค้าอุปโภคบริโภคจากภายนอก จึงเริ่มมีแนวคิดในการรวมกลุ่มแปรรูปอาหารและผลิตของใช้ต่าง ๆ ขึ้นเองในชุมชน **ในช่วงระยะที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน** เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2543 ชุมชนบ้านจำรุง ได้มีข้อสรุปแนวทางที่ผ่านการระดมความคิดร่วมกันของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง และนำมาสู่การปฏิบัติตามลำดับ จนมีการพัฒนามาเป็นศูนย์สาธิตการตลาดตามลำดับภายในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนมีการจัดทำโครงการเพื่อเสนอรับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) โดยในระยะนี้ชุมชนเริ่มมีการบริหารจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบ เช่น จัดทำฐานข้อมูลชุมชน การทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลชุมชนเพื่อนำมาวางแผนพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆของชุมชน ตลอดจนได้นำฐานข้อมูลของชุมชนมาต่อยอดมาเป็น “กลุ่มพัฒนาอาชีพบ้านจำรุง”

ต่อมาในช่วงปี 2550-2551 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและขบวนการองค์กรชุมชนได้ร่วมกันผลักดัน ‘พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มการพัฒนาชุมชนในระดับตำบลทั่วประเทศ โดยให้กลุ่มองค์กรต่างๆในตำบลรวมตัวจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลขึ้นมา ซึ่งชุมชนบ้านจำรุงได้มีการก่อตั้ง “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” และ “สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินฆ้อ” ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้การพึ่งพาตนเอง

ตลอดจนนำองค์ความรู้ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชนมาตลอดจนได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ที่ผู้คนทั่วไปหรือหน่วยงานจากภายนอกทั่วประเทศ ที่มีความสนใจเข้ามาเยี่ยมชมและที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้องค์ความรู้ที่มีภายในชุมชนบ้านจำรุงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยได้นำมโนทัศน์แบบเกษตรทฤษฎีใหม่ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ มาเป็นแนวทางในการดำเนินงานบริหารจัดการวิสาหกิจภายในชุมชนบ้านจำรุง จนถึงปัจจุบัน

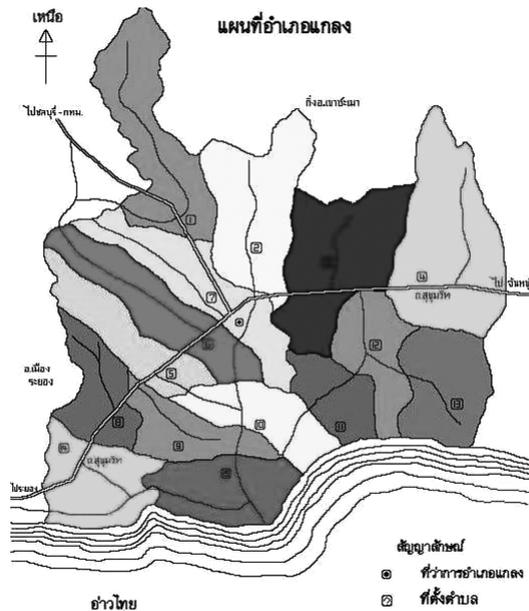
ตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่สนับสนุนข้อค้นพบ

“...ย้อนไปเมื่อหนึ่งร้อยกว่าปีก่อนหลังจากมีเริ่มมีการก่อเกิดชุมชนบ้านจำรุงขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพมาตลอด...” (ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

“...ช่วงปี พ.ศ. 2544-2548 บ้านจำรุงได้มีการตั้งกลุ่มกิจกรรม 24 กลุ่ม กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาช่วงในระยะเวลาี้ จะเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งโดยการเน้นการฟื้นฟูความเป็นชุมชนและรวมพลังเพื่อต่อรองสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับสมาชิกชุมชน เช่นเรื่องของอาหาร ความเป็นอยู่ สุขภาพ และการประกอบอาชีพที่มีเป้าหมายในการสร้างชุมชนที่ปลอดภัยจากอันตรายจากสารเคมี...” (คณะกรรมการชุมชน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

“...หลังจากการมีกลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยใช้แนวคิด การพึ่งตนเองเป็นหลักภายใต้การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ส่งผลให้บ้านจำรุงได้รับการยอมรับว่าเป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง และได้เข้ารับพระราชทานรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ...” (ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

“...ช่วงปี 2547 เราทำเรื่องการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ทำ 4 เรื่องหลักๆ คือ คน ดิน น้ำ และป่า พอทำ ๆ ไป เริ่มเห็นผลเริ่มมีคนมาศึกษาดูงานมาเรียนรู้ เราจึงจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ พอมีคนมาถามว่า ศูนย์เรียนรู้ที่นี้ชื่อว่าอะไร เราจึงคิดถึงเรื่องมหาวิทยาลัย แต่เป็นมหาวิทยาลัยแบบชาวบ้าน เป็นมหาวิทยาลัยแบบบ้านนอก จึงตั้งชื่อว่า ‘มหาวิทยาลัยบ้านนอก’ จึงเริ่มใช้ชื่อนี้ตั้งแต่นั้นมา...” (คณะกรรมการชุมชน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

ภาพที่ 1 ภูมิประเทศโดยรวมอำเภอแกลง โดยบ้านจำรุงตั้งอยู่ในตำบลเนินซ้อ (สีเขียวเข้ม) ที่มา : เว็บไซต์สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแกลง จังหวัดระยอง 2567

2. องค์ประกอบการบริหารการจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การเพื่อการพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง ตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

จากการได้ศึกษาขององค์ประกอบการบริหารการจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การเพื่อการพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง พบว่า ชุมชนบ้านจำรุงมีการบริหารจัดการภายในชุมชนในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน 4 ด้านดังนี้

1. ด้านการวางแผน ชุมชนบ้านจำรุง มีการกำหนดและวางแผนในการดำเนินงานเพื่อขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนร่วมกันมาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนได้พัฒนาและประยุกต์การวางแผนมาจากแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มจากการศึกษาและวิเคราะห์พื้นที่โดยพิจารณาถึงทรัพยากรมนุษย์ทั้งด้านกายภาพที่มีอยู่ในปัจจุบันและทักษะความรู้ความสามารถที่เป็นจุดเด่นของชุมชน นำมาสู่การวางแผนการแบ่งกลุ่มอาชีพและฐานกิจกรรมเรียนรู้ต่างๆของชุมชน ปัจจุบันแบ่งได้ 40 กลุ่มอาชีพ และมีฐานกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง 10 ฐาน โดยชุมชนบ้านจำรุง มีขั้นตอนในการวางแผนการทำงาน ดังนี้

(1) การกำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย โดยสมาชิกในกลุ่มมีการพูดคุยเรื่องปัญหา/อุปสรรค มีการระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหา เช่น การขายผลผลิตไม่ได้ก็จะมีแนวทางในการแก้ปัญหา (2) การวางแผนการดำเนินงาน โดยเริ่มทำงาน

จากเรื่องเล็ก ๆ ไปเรื่องใหญ่ จากเรื่องง่ายไปเรื่องยาก ค่อย ๆ เรียนรู้ทำงานจากกลุ่มเล็ก ๆ ร้อยเรียง เป็นเครือข่าย ขบวนการในชุมชน รวมทั้งมีการวางแผนการทำงาน นำไปสู่การปฏิบัติการโดยใช้ ระยะเวลา 2 ปี (3) การติดตามผลและประเมินผลจากกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ เช่น การพูดคุยประจำเดือน เพื่อสะท้อนความสำเร็จปัญหา อุปสรรค และสิ่งที่สมาชิกในกลุ่มได้ดำเนินการ ไปแล้ว หากมีส่วนที่ผิดพลาดก็ปรับแก้เพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและในแต่ละกลุ่มได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติงานรายปี โดยระบุรายละเอียดของกิจกรรม ผู้รับผิดชอบ ระยะเวลา งบประมาณ และตัวชี้วัด มั่นคง ในการดำเนินงานตามแผนของชุมชน

ตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่สนับสนุนข้อค้นพบ

“...การวางแผนพูดคุยของเราก็มาจากวงเหล้า วงข้าว วงกาแป เรามีกองทุนดูแลผู้นำ เราก็เอาเงิน มาซื้อของ พวกนี้ เข้ากินกาแปพูดคุยกัน ใครหิวก็กินข้าว ตอนเย็นมีเหล้า มีโซดา น้ำแข็งพร้อม คุณกันไป กินกันเป็นวิถีแบบ บ้านนอก ถกเถียงเรื่องสังคม เรื่องส่วนรวม ความคิดดี ๆ ความคิดที่หลากหลาย ก็ออกมาจาก วงเหล้า หลากๆ เรื่องก็นำมาใช้จนถึงวันนี้” (ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

“...ด้วยศรัทธาและเชื่อมั่นในหลัก ประชาธิปไตยเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพวกเราแปลว่า หลักแห่ง การพึ่งพาตนเอง พวกเราเชื่อในทุกพระราชดำรัส และได้ช่วยกันแปลงสู่การปฏิบัติ ทำให้เรียนรู้ไป ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ที่เราอยู่เริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ง่ายไปหายากช่วยกันคิดช่วยกันบอก จึงทำให้ เราค่อย ๆ พึ่งพากันได้มากขึ้น มีความมั่นคงและมั่นใจในการดำเนินชีวิต...” (คณะกรรมการดำเนินงาน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2567)

2. ด้านการจัดการองค์การ ชุมชนบ้านจำรุง มีการบริหารจัดการองค์การในรูปแบบคณะกรรมการ โดยแบ่งกรรมการออกเป็น 2 ชุด (1) คณะกรรมการชุมชน (2) คณะกรรมการดำเนินงานกลุ่ม การดำเนินงาน โดยใช้พื้นที่กลางในการเชื่อมประสาน เนื่องจากระบบบริหารแบบคณะกรรมการกลุ่มต้องให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของเกษตรกร เพราะกรรมการแต่ละคนยังคงทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก จึงต้องใช้เวลาทำงานการเกษตรและทำงานของกลุ่มควบคู่กันไป และในการคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่ต่าง ๆ ในคณะกรรมการชุมชน และคณะกรรมการกลุ่ม ผู้ที่ได้รับการทำหน้าที่ต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิก กลุ่ม มีการสร้างระบบการควบคุมการเงินโดยระบบบัญชีและสร้างการตรวจสอบจากบุคคลภายนอก และสมาชิกร่วมกัน และมีใช้วิธีการคัดเลือกคนที่จะได้เข้ามาทำหน้าที่ โดยเน้นให้เหมาะกับงาน ซึ่งโดยพิจารณาจากความถนัด ความสามารถและอุปนิสัย ความชอบของแต่ละคน

ตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่สนับสนุนข้อค้นพบ

“... การจัดการของเรา มีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ การบริหารจัดการของกลุ่มดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ โดยการบริหารรูปแบบคณะกรรมการจะมีการปรึกษาหารือในการตัดสินใจดำเนินการ ซึ่งจะทำให้เกิดความรอบคอบมากกว่าการตัดสินใจผู้เดียว นอกจากนี้ยังเป็นการถ่วงดุล อำนาจระหว่างผู้นำด้วยกัน ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และเรียนรู้การดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ”(ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

3. ด้านการควบคุม ชุมชนบ้านจำรุง มีการควบคุมชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการกลุ่ม และสมาชิกทุกคนภายในชุมชนร่วมกัน โดยการดำเนินงานของชุมชนบ้านจำรุง คณะกรรมการชุมชนมีการจัดแผนปฏิบัติงาน และคณะกรรมการกลุ่มมีการจัดทำแผนปฏิบัติงานรายปี โดยระบุรายละเอียดของกิจกรรม ประกอบไปด้วย ผู้รับผิดชอบ ระยะเวลา งบประมาณ และตัวชี้วัด ในการควบคุม แผนปฏิบัติงานจะถูกติดตามผลและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ การมีระบบการเงินที่โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย งบดุล และรายงานการเงินต่างๆ รวมไปถึงมีการจัดประชุมสมาชิกเพื่อแจ้งข้อมูลเกี่ยวกับการเงินของกลุ่ม มีการประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ

ตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่สนับสนุนข้อค้นพบ

“...ชุมชนของเรามีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลและทำหน้าที่พัฒนาหมู่บ้านเป็นกำลังหลักและสำคัญ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนสามารถเข้าร่วมได้ และกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนจะมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ในความถนัดของตนเอง ในการควบคุม คณะกรรมการกลุ่มกิจกรรมอีกทีหนึ่ง...”(คณะกรรมการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2567)

“...เป็นลักษณะการทำงานร่วมกันแบบเพื่อนร่วมงาน ไม่ใช้การปกครองแบบยึดถือ ในตำแหน่งแบบทางการ แต่จะให้มีการปกครองดูแลกันในลักษณะพี่น้อง เครือญาติ แบบไม่เป็นทางการมากเกินไป...”(คณะกรรมการชุมชน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

4. ด้านแก้ไขปัญหา ชุมชนบ้านจำรุงมีรูปแบบการแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยมีเวทีจัดการประชุมหมู่บ้านประจำทุก ๆ เดือน จำนวนเดือนละ 2 ครั้ง ในวันที่ 15 และวันที่ 1 ของเดือน เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ระดมปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหามาของชุมชนโดยชุมชน และเพื่อชุมชน ซึ่งเวทีประชุมสภาหมู่บ้านเป็นการพูดคุยถึงข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวภายในหมู่บ้านถือได้ว่าเป็นหัวใจของการขับเคลื่อนงานพัฒนา และเวทีประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง ซึ่งเป็นการประชุมเครือข่ายองค์กรภาคประชาชนที่ทำงานเพื่อการเชื่อมประสานเครือข่ายต่าง ๆ ในการขยายงานพัฒนาภาคประชาชน อีกทั้งการวางแผนในการดำเนินงานของชุมชน

ทำให้สามารถช่วยในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้เนื่องจากการทบทวนและสรุปบทเรียนจากกิจกรรมที่ทำ ตัวอย่างเช่นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในมหาวิทยาลัยบ้านนอก ในด้านปัญหาด้านรายได้ แก้ไขโดยการพัฒนา ระบบการผลิต ระบบการตลาด การแปรรูป ปัญหาจำนวนนักท่องเที่ยวน้อย แก้ไขโดยการวิเคราะห์ แก้ปัญหา เป็นต้น

ตัวอย่างคำสัมภาษณ์ที่สนับสนุนข้อค้นพบ

“...มีเวทีประชุมสภาหมู่บ้าน 2 ครั้งต่อเดือน ในวันที่ 1 และ วันที่ 15 ในการประชุมวันที่ 15 เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ระดมปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยชุมชน และยังเป็นเวทีในการพูดคุยถึงข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวภายในหมู่บ้าน และการประชุมวันที่ 1 เป็นการประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชน เป็นเวทีการประชุมเครือข่ายองค์กรภาคประชาชนที่ทำงานเพื่อการเชื่อมประสานเครือข่ายต่าง ๆ ในการขยายงานพัฒนาภาคประชาชน...” (ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2567)

ภาพที่ 2 ผู้ใหญ่บ้าน เล่าถึงประวัติความเป็นมาและการบริหารจัดการชุมชน

3. แนวทางการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง มีดังนี้

1. ควรมีหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนงาน และการดำเนินงานในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อให้การพัฒนาและการจัดการชุมชนได้อย่างยั่งยืนและมั่นคงต่อไป อีกทั้งเป็นการส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือการท่องเที่ยวเชิงเกษตร พร้อมทั้งความเข้มแข็งของชุมชน บ้านจำรุงในยุคโลกาภิวัตน์และในด้านอื่น ๆ เพื่อให้ชุมชนบ้านจำรุงสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไปได้อย่างต่อเนื่อง

2. ควรมีการถ่ายทอดประวัติศาสตร์ชุมชนจากการวิจัยในครั้งนี้ หรือปลูกฝังจิตสำนึกรักษึบ้านเกิดให้กับวัยรุ่นหนุ่มสาว ภายในชุมชน/หมู่บ้าน ให้เกิดความกระตือรือร้นและให้ความสำคัญและ/หรือคุณค่ากับชุมชนที่ตนได้ใช้ชีวิตมาตั้งแต่เด็กจนโต ให้ได้มา มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ความรู้ต่าง ๆ เพราะพบว่าส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุที่ให้ความสำคัญ และให้ข้อมูลกับชุมชนบ้านจำรุงนี้เท่านั้น

3. ควรมีการวางแผนจัดการของเวลาศึกษาดูงานของชุมชนในการศึกษาดูงานให้เป็นกิจลักษณะ สามารถควบคุมเวลานัดหมายได้ และกำชับให้ผู้มาศึกษาดูงานแต่ละคณะมาให้ทันเวลาที่นัดหมาย เพื่อมิให้เกิดการเข้ามาศึกษาดูงานซ้ำซ้อนในห้วงเวลาเหลื่อมกัน ทำให้ส่งผลให้นักท่องเที่ยว หรือคณะศึกษาดูงานเรียนรู้กระบวนการพัฒนาของชุมชนไม่เต็มที่ เนื่องจากทางชุมชนบ้านจำรุงให้คณะศึกษาดูงานที่มาช้ากว่ากำหนดเวลาเล็กน้อย เข้าฟังบรรยายด้วยเลย ในขณะที่วิทยากรบรรยายให้ความรู้กับคณะศึกษาดูงานแรกอยู่

4. ควรมีจัดเตรียมสถานที่หรือพื้นที่สำรองเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวหรือคณะศึกษาดูงานที่เพิ่มขึ้น และกรณีที่ไม่สามารถที่จะเลื่อนเวลาในการฟังบรรยายได้ จะมีพื้นที่สำรองเพื่อใช้ในการฟังบรรยายเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวและคณะศึกษาดูงาน

5. วิทยากร/ผู้บรรยายของชุมชน ควรมีการกำหนดเนื้อหาสาระการบรรยายเกี่ยวกับการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนว่าจะครอบคลุมประเด็นใดบ้าง เพื่อเป็นการวางแผนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และเป็นการควบคุมเวลาในการบรรยายด้วย 6 ควรจัดทำแนวทางหรือคู่มือการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน เพื่อใช้เป็นคู่มือประกอบการบริหารจัดการต่อชุมชนอื่น ๆ

ภาพที่ 3 การนำผู้สนใจที่มาเรียนรู้กิจกรรมต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยบ้านนอก ภายในชุมชนบ้านจำรุง

อภิปรายผลการวิจัย

ชุมชนบ้านจำรุง มีประวัติและวิวัฒนาการความเป็นมาในการก่อให้เกิดชุมชนบ้านจำรุง โดยมีการก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2410 หลังจากนั้นชุมชนเริ่มมีการเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนวิถีชุมชนและมีการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมตามลำดับจนถึงปัจจุบัน แบ่งได้เป็นช่วง 3 ระยะช่วงเวลาคือ 1. ช่วงระยะเริ่มต้น พ.ศ.2510 -2536 2. ช่วงระยะเรียนรู้และพัฒนาเปลี่ยนแปลง พ.ศ.2537- พ.ศ.2547 3. ช่วงระยะที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน พ.ศ.2548 - ปัจจุบัน ในช่วงระยะเวลาที่สำคัญที่สุดของคือช่วงระยะเรียนรู้และพัฒนาเปลี่ยนแปลง โดยชุมชนได้ถอดบทเรียนที่เป็นปัญหาในอดีตนำมาแก้ไขด้วยประสบการณ์และองค์ความรู้ร่วมกันของชุมชน และชุมชนได้น้อมนำพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน จึงทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ชุมชนบ้านจำรุงได้มีการก่อตั้ง “มหาวิทยาลัยบ้านนอก” และ “สภาองค์กรชุมชนตำบลเนินซ้อ” ขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้การพึ่งพาตนเอง ตลอดจนนำองค์ความรู้ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชนมาถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ที่ผู้คนทั่วไปหรือหน่วยงานจากภายนอกทั่วประเทศ ชุมชนมีการบูรณาการร่วมกันของคนในชุมชนอย่างเข้มแข็งและดำเนินงานเป็นระบบอย่างต่อเนื่องในบริบทการบริหารจัดการชุมชน จึงทำให้ชุมชนบ้านจำรุงประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศรายุทธ คชพงศ์, (2563) พบว่า ชุมชนมีการจัดการตนเอง 5 ด้าน คือ 1) ด้านแผนชุมชน 2) ด้านการเกษตร 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4) ด้านการเงินชุมชน และ 5) ด้านเศรษฐกิจพอเพียง

ชุมชนบ้านจำรุงมีการบริหารจัดการภายในชุมชนในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบรวม 4 ด้านดังนี้ ในด้านการวางแผน ชุมชนบ้านจำรุง มีการกำหนดและวางแผนในการดำเนินงานเพื่อขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนร่วมกันมาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนบ้านจำรุงได้ใช้การวิเคราะห์ SWOT และนำผลมาใช้ในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนจนประสบความสำเร็จโดยเฉพาะการให้ความสำคัญในการวางแผนงานในการดำเนินงานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ซึ่งชุมชนบ้านจำรุงได้พัฒนาและประยุกต์การวางแผนมาจากแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มจากการศึกษาและวิเคราะห์พื้นที่โดยพิจารณาถึงทรัพยากรมนุษย์ทั้งด้านกายภาพที่มีอยู่ในปัจจุบันและทักษะความรู้ความสามารถที่เป็นจุดเด่นของชุมชน จนนำมาสู่การวางแผนการแบ่งกลุ่มและฐานกิจกรรมเรียนรู้ต่าง ๆ ของชุมชน ปัจจุบันแบ่งได้ 40 กลุ่มและมีฐานกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง 10 ฐาน โดยชุมชนบ้านจำรุงมีการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปตามแผนของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกกาญจน์ เมืองแก้ว และคณะ (2559) พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านดินลานเป็นกลุ่มที่สมาชิกรู้จักพึ่งพาตนเองซึ่งนำไปสู่การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้

ภายในครัวเรือน ทั้งยังใช้การวิเคราะห์ SWOT เพื่อนำไปสู่การจัดการ ทั้งด้านการบริหารกลุ่ม ด้านการวางแผน การธุรกิจ ด้านการผลิต ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาดด้านการประชาสัมพันธ์ด้านการเงิน และด้านการบัญชี

ในส่วนด้านการจัดการองค์การ ชุมชนบ้านจำรุงมีการบริหารจัดการองค์การในรูปแบบ คณะกรรมการ โดยแบ่งกรรมการออกเป็น 2 ชุด (1) คณะกรรมการชุมชน (2) คณะกรรมการดำเนินงาน กลุ่ม และในการคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่ต่างๆในคณะกรรมการชุมชน และคณะกรรมการกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วีระชัย ไชยมงคล และคณะ (2567) พบว่า รูปแบบการบริหารชุมชน ตำบลป่าแดดมีการดำเนินการในรูปของ “คณะกรรมการ” หรือ “COMMITTEE” 9 ขั้นตอน นำไปใช้ในการดำรงชีวิตของประชาชนชุมชนเมืองและการบริหารจัดการชุมชนพึ่งตนเองตามปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเหมาะสมที่สุด

ด้านการควบคุม ชุมชนบ้านจำรุง มีการควบคุมชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการ กลุ่ม และสมาชิกทุกคนภายในชุมชนร่วมกัน โดยการดำเนินงานมีการจัดแผนปฏิบัติงาน และมีการจัดทำ แผนปฏิบัติงานรายปี โดยระบุรายละเอียดของกิจกรรม รวมไปถึงมีการจัดประชุมสมาชิกเพื่อแจ้งข้อมูล เกี่ยวกับการเงินของกลุ่ม มีการประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธีรฉัตร เทียมทอง และ เพ็ญณี แนนรท (2561) พบว่าวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงปลากระชังแม่น้ำโขงบ้านพร้าวใต้ มีการบริหารจัดการตามหลักการบริหาร 5 ก ได้แก่ กลุ่มกรรมการ กฎระเบียบกติกา กองทุน และกิจกรรม มีปัจจัย ในการบริหาร หรือ 4Ms ครบถ้วน

ด้านแก้ไขปัญหา ชุมชนบ้านจำรุงมีรูปแบบการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยมีเวทีจัดการประชุม หมู่บ้านประจำทุกเดือน เดือนละ 2 ครั้ง ในวันที่ 15 และวันที่ 1 ของเดือน วันที่ 15 เป็นเวทีเปิดโอกาส ให้ประชาชนทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ระดมปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยชุมชน ซึ่งเวทีประชุมสภาหมู่บ้านเป็นการพูดคุยถึงข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวภายในหมู่บ้านถือได้ว่าเป็นหัวใจของการขับเคลื่อนงานพัฒนาและวันที่ 1 เป็นเวทีประชุมเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง ซึ่งเป็นการประชุมเครือข่ายองค์กรภาคประชาชน ที่ทำงานเพื่อการเชื่อมประสานเครือข่ายต่าง ๆ ในการขยายงานพัฒนาภาคประชาชน ตัวอย่างปัญหาที่เกิดขึ้น ภายในมหาวิทยาลัยบ้านนอก เช่น ปัญหาด้านรายได้แก้ไขโดยการพัฒนาระบบการผลิต ระบบการตลาด การแปรรูปโดยการยกระดับอาหารจากวัตถุดิบที่มีอยู่ ทำให้มีรายได้มากขึ้น เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัย ของ ทศนีย์ พิทักษ์น้อย และคณะ (2564) พบว่า ศักยภาพของกลุ่มสมาชิกการเลี้ยงปลาชุมชนบ้านท่าแห คือ พลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการดำเนินงาน การสร้างอำนาจ ในการต่อรอง และสร้างกระบวนทัศน์ วิสัยทัศน์ และเปิดมุมมองใหม่ ๆ จากการแลกเปลี่ยนความรู้ความสามารถ และประสบการณ์เป็นการเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวทางในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านจำรุง ได้แก่

1. ควรมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและการดำเนินงานในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

2. ควรที่จะมีการส่งเสริมหรือปลูกฝังจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้กับเยาวชนภายในชุมชน

3. ควรมีการบริหารและควบคุมเวลาในการนำศึกษาดูงานให้เป็นเป็นระบบ

4. ควรมีสถานที่หรือพื้นที่สำรองเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวหรือคณะศึกษาดูงานที่เพิ่มขึ้น

5. ควรมีการวางแผนบริหารจัดการแผนขั้นตอนในการบรรยายถ่ายทอดความรู้

6. ควรจัดทำแนวทางหรือคู่มือการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาโดยชุมชน เพื่อใช้เป็นคู่มือประกอบการบริหารจัดการต่อชุมชนอื่น ๆ นรินุช ดำรงชัย (2561) พบว่าแนวทางการพัฒนาชุมชนไทยภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีแนวทางแก้ไขปัญหาและแนวความคิดในการพัฒนา มีรูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนา และมีความใส่ใจและมุ่งมั่นกับการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยในครั้งนี้ชุมชนอื่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถนำไปการวางแผนและการดำเนินงานหรือพัฒนาในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนที่รับผิดชอบได้ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการชุมชนได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงเกษตร พร้อมทั้งความเข้มแข็งของชุมชนบ้านจำรุงในยุคโลกาภิวัตน์

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งต่อไปควรพิจารณาขยายขอบเขตการศึกษาในประเด็นแนวคิดทฤษฎีหรือหลักการในบริหารจัดการองค์กรวิสาหกิจ ของชุมชนอื่นๆ ที่มีความแตกต่างทั้งในด้านพื้นที่ และควรมีการกำหนดขอบเขตของประชากรทุกกลุ่มให้มีจำนวนให้มาก เพื่อให้ผลการศึกษามีความเป็นไปได้และครบสมบูรณ์

บรรณานุกรม

- กนกกาญจน์ เมืองแก้ว, กษิดิศ ม่วงจันทร์, และ อุทัย ปริญญาสุทินนท์. (2559). บูดูข้าวย่าบ้านดินลาน การจัดการวิสาหกิจชุมชนเพื่อการยกระดับมูลค่าของสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์. **วารสาร มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**, 35(6), 1-12.
- กฤษณ์ จารุดำรงศักดิ์. (2560). การประเมินความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้าน แลงพัฒนา. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิต พัฒนบริหารศาสตร์].
- เกษร เกษมชื่นยศ. (2563). การพัฒนาของไทยตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. **วารสารจันทร์เกษมสาร**, 26(1), 16-30.
- กิตติศักดิ์ ทองมีทิพย์. (2564). พัฒนาการเกษตรกรรมของประเทศไทย ในมิติด้านการพัฒนาชุมชน และคุณภาพชีวิต. **วารสารพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, 4(1), 113-162.
- จิตตานันท์ ตีกุล, ดารณี คำสวัสดิ์, จุไรรัตน์ พุ่มโพธิสุวรรณ, และ อนุรักษ์ เพยกลาง. (2559). **รูปแบบ การบริหารจัดการที่เหมาะสม ของศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทาง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.**
- ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปลัมภ์. (2558). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** <http://www.academy.rbru.ac.th/uploadfiles/books/58-2018-08-01-08-41-20.pdf>
- เดโช แชน้ำแก้ว, หทัยชนก คะตะสมบุรณ์, เบญญาภา อัญฤกษ์, และ สัญญา สดประเสริฐ. (2565). แหล่งเรียนรู้นอกตำราพัฒนาการและแนวคิดสู่การปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงบูรณาการ กรณีศึกษามหาวิทยาลัยบ้านนอก ตำบลเนินซ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. **วารสาร มจร. การพัฒนาสังคม**, 7(1), 76-86.
- ทัศนีย์ พิกันน้อย, ฉัตรดาว มากพร้อม, และ เขมิกา สงวนพวก. (2564). แนวทางการบริหารจัดการความเข้มแข็ง ของกลุ่มสมาชิกการเลี้ยงปลา กรณีศึกษา บ้านท่าแห หมู่ที่ 4 ตำบลหาดท่าเสา อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท. **วารสารเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น**, 24(34), 233-241.
- ธีรฉัตร เทียมทอง, และ เพ็ญณี แนนรท. (2561). แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่ยั่งยืน กรณีศึกษา วิสาหกิจ ชุมชนกลุ่มเลี้ยงปลากระชังแม่น้ำโขง บ้านพร้าวใต้ ตำบลหินโงม อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย. **วารสารการบริหารปกครอง มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์**, 7(2), 245-265.
- ธนิกานต์ ศรีจันทร์, และ สัญญา เคนาภูมิ. (2565). การพึ่งตนเองของวิสาหกิจชุมชน. **วารสารสหวิชา การเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยอุตรดิตถ์**, 12(2), 1-16.

- นเรนทร์ แก้วใหญ่. (2559). ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาที่ยั่งยืนของสถาบันอุดมศึกษา. **วารสารวิชาการเซาธ์อีสท์บางกอก (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)**, 2(2), 108-123.
- ปริฉัตร วงศ์ปัจฉิม, และ อนุศักดิ์ รัตนกนกกาญจน์. (2564). แนวทางการปรับกลยุทธ์การบริหารของผู้ประกอบการธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ในเขตจังหวัดหนองคาย. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม**, 11(2), 46-57.
- วีระชัย ไชยมงคล, มนัส สุวรรณ, รัชพล สัมพุทธานนท์, และ นครินทร์ พริบไหว. (2567). รูปแบบการบริหารจัดการชุมชนพึ่งตนเองในการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำรงชีวิต กรณีตำบลป่าแดด อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่. **วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**, 7(2), 138-154.
- วิสาชา ภูจินดา, และ วิวัฒน์ แก้วดวงเล็ก. (2557). แนวทางการประยุกต์หลักนิคมอุตสาหกรรมเชิงเศรษฐกิจนิเวศในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. **วารสาร มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, 5(1), 64-83.
- ศรายุทธ คชพงศ์, บุญโชค บุญมี, และ ธนัสถา โรจนตระกูล. (2563). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่นในภาวะการณเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน. **วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์**, 5(3), 191-202.
- สุธาวิ กลิ่นอุบล. (2562). การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านหัวเขาจีน ตำบลห้วยยางโทน อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- สรรพสิทธิ์ ชมภูษ, ทิวากร แสร้งสุวรรณ, ศรินดา สนวนมาตี, และ โชติ บดีรัฐ. (2565). บริบทของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. **Journal of Roi Kaensarn Academi**, 7(3), 409-424.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแกลง จังหวัดระยอง. (2024). **ประวัติความเป็นมา**. <https://district.cdd.go.th/klaeng/sample-page/about-us/ประวัติความเป็นมา/>
- อมรพิมล พิทักษ์. (2563). การพัฒนาเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการธุรกิจเกษตร. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- อินธิรา ครองศิริ. (2560). การศึกษาตัวแบบการจัดการชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ของ ตำบลคลองพลู อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี. **วารสารการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน**, 1(1), 74-101.
- Miles, Matthew. B., & Huberman, A. Michail. (1994). **Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook**. (2nd ed). SAGE.